

AURRAITZ, BEREZKO OLERKARIA

Aurtengo Karmen egunez, B. Aurre-Apr aiz olerkariari ondo merezitako omenaldia egin eutsan Labayru Ikastegiak udako ikastaroari amaiera emonaz. Ni be han nintzan, "Aurraitz, gerraurreko olerkarien lekuko" izenburua jarri neutsan hitzaldi-txoaz. Nire lantxo hori eta omenaldi horretan egindako gaine-rako guztiak Labayru Ikastegiak berak argitaratuko omen ditu. Horregaitik, lan berbera ez, baina haren laburpen antzeko bat *Karmel* aldizkarian argitaratzea egoki izango dalakoan nago. Izan be, Aurraitz *Karmel* eta *Olerti* aldizkarietako idazle izan dogu urte luzeetan eta Aita Santi Onaindia eta beste karmeldar idazle batzuen gogoko olerkaria. Badakit, esaterako, Aita Lon Arteagak benetan maite zuela.

"Aurraitz, berezko olerkaria" jarri deusat izenburutzat. Izan be, ikasketa berezirik egin bakoa, baserritar olerkaria dogu; landan berez-berez erneten dan lora usaintsua lakoa.

Gerraurreko batzuk ez eben ederminak eraginda bakarrik idazten; baita abertzaletasunak eraginda be. Olerkia herria iratzartzeko bitarteko on-ona zalako ustea zabaldu zan abertzale batzuen artean. Horretaz dihardu Lauaxetak be. Honek, olerkari sentibera eta bikaina izanik, hur-hurretik somatzen dau eragin ongarri hori. Hau da, olerkia ez da harentzat ederraren bilaketa eta eraiketa bakarrik, baita Herriaren eraikuntzan erabili leiteken bitarteko ezin hobia be. Hona haren berbak *Euzkadi* egunkaritik hartuta: "Olerkarijak langorik eztago erri

bat itxartu-erazoteko, lur barnian datzan azijak zelako ots bi-guna egin daruan be, entzuten baitau berak".

Aipamen honetaz gain, Lauaxetaren beste bat ezarriko dot hemen, hari-harira datorrena. Holantxe dino *Arrats-beran* olerki-liburuaren sarreran:

"Ludi onen bestaldez loratzen diran landaraen usañak goxalde bakotxak dakarkidaz. Auxe da neure sakona! Bestiak entzuten eztaben egal-otsa neure gelara yatorr eta barneko zugatz oneitatik txorijak aidatu ziranarren, abar-dardarea ezta amaitu".

Beraz, dohaina da, horretarako dei sakona. Barru minberari bihotz ondoan zimikoa egiten deusana; olerkaria bere sentipenen gordelekuan, ederraren ikuspegian ezarten dauana. Hortik aurrera, sentimendu gozo nahiz saminez, bihotz-dardara fin eta ederrez jaso dauana, adierazo be halantxe egin behar dau, gizakiaren gogoan sorturiko mirari hori, erne orduko itotea tamalgarri litzateke eta...

Aurraitz-ek ezagun-ezagun dau dohain hori. Bere barruan altxor hori aurkitu eban gazte-gaztetarik. Irudigile baten antzera, berbazko lantegi miragarri horretan sarri-sarri barneratzen jakin dau. Izan be, altxor hori zaindu eta landu beharrekoa da; barne-isuri hori olerkiz, bertsoz, jantzi ederrez agertu behar da. Eta hori etenbako lehia gatxa izan ohi da, barruko isuri goren horrentzat eihoten dan soinekora beti be zarpailsua begitانتzen jako olerkariari eta.

Aurraitz olerkariak "Gogo-zelaietan" izenpean onduriko olerkien sarreratxoan berba gitxitan baina nahiko zehatz agertzen deuskuz bere olerkigintzako ingurumaria eta uneak:

"Baserriko bakearen goiz garbien pozkidan, eta illuntze kaden eta ameskoietan izadiaren eresi ixil, bigun eta gozatsuaren laztan samurrek neure gogo-zelaietan tamaltasunerik atereak dozuz, irakurle, olerkiok".

Aurraitzek euskerea berbizteko bitartekorik onentzat dauka olerkia; horretarako, bere-berea dauan baserri-girotik harturiko irudi bat dakar:

"Zabarkeriz bertanbera itxitako zugatzaren antzean, iñausketan on baten bearrianaz dago gure izkuntza zaarra, bear ez dauzan adaxkak kenduez kimu barriak emon dagizan. Onetarako, olerkiak lakorik ez.

Arrera ona izango al dabe, geure izkuntzea berbizi guraz, baso-basoan egindako neurtitzok".

Ahozko jardunean, sermoigintza eta holakoetan, *etorria* aitatzen da. Olerkigintzan *goi-arnasa*... Zer ete da hau? Idazleak, olerkariak, ertilariak bila ibili barik goiko izakiren batek gogoan biztu deutsan argia edo antzeko zerbait. Orixeren deia, "*Zatozkida, Goi-arnas / eizu nerekin lan / Erri baten arnasa / mamitu dezadan*", erregu antzeko deia da. Jesulagun zanean sarri esango eban *Veni, Creator Spiritus* haren oihartzuna dakarskuna. Dana dala, goi-arnasa edo inspirazinoa, bila ibili barik gogoan biztu ohi dan argia dala esan arren, egingo neuke ia inoiz be ez dala halan, deika eta deika luze jardunda halako baten datorrena baino. Ahozko jarduneko etorria be ez ei da benetan etorria, ahalegin handiz ekarria baino. Aurraitzek, ostera, bere olerki batzuetan dinoana gogoan hartzen badogu, olermenaren hegotan errez dabilelako ustea sortzen deusku. Hona zer dinoan ahapaldi baten:

*"Baina ni baserritarra naz,
baso-basoko bakartasunaz
olermenaren egoak naroen
ameslari baketsua".*

Beren-beregi onartu eta bedeinkaturiko nekazari-bizitzan izadiak gozo laztandua ikusten dau bere burua. Izadia dauala dirudi bere olerki-iturri. Hortxe aurkitzen dau goi-arnasa edo, nahi bada, etorria. Izadia liluraz, mirespenez, eder egarriz begiratzen daki. Ez da Aurraitz izadia ezinbestean bere ondoan onartzen dauana, haren lagun min izanaz, haregaz hartu-emon erreza dauana baino.

1. Joera eta olerkigintzako euskarriak

Bizitzari darion olerkia dala esango neuke Aurraitzena. Eguneroko bizitzaren harian dihardu bere olerkiak ontzen: Aberriaganako sentimendu minberatik; gerrateko ekatx-giro larritik; espetxeko egonezin eta askatasun gosetik; atzerriko herminetik; izadiaren altzo maitetik; Euskal Herriko giro aldakor eta erretik; euskera lorrintzeko edo galtzeko arriskuak sorturiko itsaso nahasi eta saminetik... Olerkariak guztia dau olerki-gai; jazoerarik hutsalenak, ezerezenak dardara eragiten deutse barruan. Baina, bidezko danez, jazoera bakotxari jagokon hotsez, doinuz onduko ditu gero olerkiak. Harmoniaren ñabardura horreetan, aire gozoa, narea, samina, bizia, larridurazkoa, garratza agertuko da... Baina urruneko edo gain-gaineko begiradaz olerkiei adi jarri ezker, tristura edo, berak sarri darabilen berbeaz esateko, kadentasun-sentimenduak hartzen gaitu. Gerraurreko olerkarien ezaugarria dala esan ete leiteke? Asko ikusita, gure herriaren zoriagaitik negar dagien arima samur eta leialen tamal ezin gordezkoa.

"Karmel Sortak" argitaratu deusan *Egunen Bidean* liburutik jaso ditut gogoeta honeek:

Aurraitzek asko hartu dau izadiaren altzotik. Oso emonkor jako eta ezin ahaztuzkoa. Horregaitik barru fin batek jaso eta eihoak dira olerki honeek. Berak be horren kontzientzia argia dau eta beren-beregi adierazten dau. Olerkia goitar ikutu batek sorturiko arimaren hizkuntza dala esango deusku eta hizkuntza hori ulertzeko barru minbera izan behar dala:

*Izadiaren eragiñez goitar ikutuak
sortzen dauan arimearen izkuntzea dogu
olerkia. Arimearen izkuntzea ulertzeko,
baiña, barru minberea izan bear.*

Izadiagaz batera urtaroak be olerki-iturri garden jakoz. Pintzel-kolpe ebagi eta arinez taxutzen deusku udazken goiza:

*Basoak musker.
Edoiak odol.
Mendiak urdin.
Egoia dabil landetan arin.*

*Txoriak bizkor.
Zidorrak orbel.
Arruak bakez.
Biotza samur izadia lez.*

*Ingurua ixil...
Itun ala alai
nagon ez dakit:
urrunen otsa kaden datorkit.*

*Goiz gardenean
jarei gogoa.
Gorantz doazkit
gogaiak, zelai garbietatik.*

Bertso pausatuagoak dira neguaren sarrerakoak. Hona aha-
paldi bi:

*Agura agiri dira Oiz eta Bizkargi.
Txindorra etxondora, gosez, erostari.
Laiotz-aize gordiñak zorrotz, arru zear,
edatu dauz egoak, minberakor ta azkar.*

*Edoi baltz ugarien arrakaletatik
eguzki-izpi larriak datoz moteldurik,
otzak indargetuta, noz-bein larreetara.
Ituna dabil egun txatxarrez minbera.*

Ia olerki guztietan agiri dau, batzuetan ezkutu geratzen dana
eta besteetan beren-beregi adierazten dana, erlijiotasun sako-
na. Gogoaren barneko atsegina... ia kontenplazio mistiko, jain-
kotiarra bihurtzen da noizbehinka. Beti be izadiaren babesean

eta haren altzoan. Holakoa dirudi "Baso-basoan" deritxon olerkiaren azken ahapaldia. Lehenengo lauretan ilunabar bareko irudiak agertzen ditu. Hirugarrenak holantxe dino:

*Griñen egarria tatarrez
biotzak gaitzetsila ero.
Kadentasun leun-leunak ixil
inguratu nendun emaro.*

Eta, azkenez, ahapaldi banakoan, lehentxoago aitatu dodana:

*Barru-bakartade ezkutuan
zabizan atsegin gardena.
Argi adierazten daustazu
ludiz-andiko zoriona.*

Denboraren joana be ia olerkari guztietan agiri dana dogu. Aurraitzen olerkietan ohiko euskarria da; ez, beharbada, beste batzuk baizen sendoa. 320. orrialdean datorren olerki laburra hartu geinke adibidetzat:

BA-DOA

*Gure bizitzea ba-doa,
orbelak aizean lez,
jausi ta jagi, aiz eta beurt,
joan, joan eta joan.
Amesak, amesak, amesak.
Eta gero?
Ene, gero...!*

Maitasuna be, sakon-sakonean nahiz agirian, baina ia beti dogu Aurraitzen olerkietan. Adibidetzat "Samina" izeneko olerkia hautatu geinke. Luzeegi ez izatearren, lerrotxo batzuk aldaturko ditut hona:

eta haren altzoan. Holakoa dirudi "Baso-basoan" deritxon olerkiaren azken ahapaldia. Lehenengo lauretan ilunabar bareko irudiak agertzen ditu. Hirugarrenak holantxe dino:

*Grñen egarria tatarrez
biotzak gaitzetsita ero.
Kadentasun leun-leunak ixil
inguratu nendun emaro.*

Eta, azkenez, ahapaldi banakoan, lehentxoago aitatu dodana:

*Barru-bakartade ezkutuan
zabizan atsegin gardena.
Argi adierazten daustazu
ludiz-andiko zoriona.*

Denboraren joana be ia olerkari guztietan agiri dana dogu. Aurraitzen olerkietan ohiko euskarria da; ez, beharbada, beste batzuk baizen sendoa. 320. orrialdean datorren olerki laburra hartu geinke adibidetzat:

BA-DOA

*Gure bizitzea ba-doa,
orbelak aizean lez,
jausi la jagi, aiz eta beurt,
joan, joan eta joan.
Amesak, amesak, amesak.
Eta gero?
Ene, gero...!*

Maitasuna be, sakon-sakonean nahiz agirian, baina ia beti dogu Aurraitzen olerkietan. Adibidetzat "Samina" izeneko olerkia hautatu geinke. Luzeegi ez izatearren, lerrotxo batzuk aldaturko ditut hona:

Gabeko ordu biak!
Lo, nasai, ardurabakoak.
Erloxuaren tik-tak mintzobakarra,
ormatik dingilizka,
baituen gogoak astintzen.
Itxaropen ausien gaba!
Giltz-otsak baitegian
il-gaien billa urduri.

Gabeko ordu biak!
Umel eta ixil dagoz ormak,
gorrotoaren umeltasun larrapaskorraz.
Maitasunaren lorratzak
urratu ditu gau baltzak
eta agertu da Balbea,
gau-lapurren antzean,
begitzar ankerrakaz,
maitezko arnasak ebagi guraz,
aiotzaren sorbatz zorrotza
eskuetan jauzkari dauala.

Gabeko ordu biak!
Illamuko itxarote larria!
Sastakaien artean, lokarritz,
kate astunak bizkarrean,
host abertzale
sartu ditue,
birao ta bultza,
erailleen belbil itxusian.

Gabeko ordu biak!
Erioaren zain dago,
baso-artean,
illerriko ixiltasunaren bakea.
Eldu da, il-gaiakaz, belbil baltza,
eta jaurti ditue, amurruz,
opagaiak lur otzera.

*Ixilik dagoz,
ixil zaratatsuz,
illerriko arriak...*

*Egun-senti larria!
Odolez gorri
agiri dira zelaiak
neguko aro izoztuan.
Illun dago sorkaldearen bekokia;
oiñaztu ta ostotsez agertu da
zeruen asarrea,
eta urduri ezkutau dira
erailleen esku odolduak.*

Antz-antzekoa da 325. orrialdean datorren "Eriopetuen gaba". Arima saminduaren oihua dogu "Illuntze urratua" izeneko olerkia. Bere auzoan jazo danak bihotza kolpatu deutsa olerkariari. Lehenengotan harridura antzeko auhena nabari da:

*baina
basoraiño be eldu yaku Erioa.*

Ahapaldi baten "Haltzak eztü bihotzik, / Ez gaztanberak ezürrik" koplaz zahar hareen antza hartu deusat. Holantxe dino:

*Eriopak ez dauka biotzik,
ez eta galtzaiduak be errukirik:
edenduta dago aroa.*

Indar berezia dau olerki honek; "Gau itzela" izenekoan legez, lekuko izateak eta barruko zirrara lehertu beharrak damotsan indarra. Lekukotasun larri hori zertzelada zehatzetan da batez be ezagun:

*Eta
zugazpean datza odola.
Zuzentasun-billa ebillanaren odol gogortua.*

*Arkondara zulatua,
oiñetako urratuak eta
jerse odoldua.*

Baserriko abereak be negar dagiela dirudi:

*Zoritxarrak egin dau egitekoa:
etxe-bizitzak erdi-utsik,
itun dantzudaz abereen morrosa
ta orroe tamalak [...]*

*Loak ez dau baretasunik
oiñazetuen gomuta larriaz.
Txakurren alarau apurtuak iruntsi dabe
illuntzeko eresia.*

Hari honetako gainerako olerkietan legez, behin eta barriro datorren irudia agiri jaku hemen be:

*Eta
Balbearen aiotzak dis-dis dagi, illunpean,
biotz bagakoaren argi zikinduaren bultzadaz.*

Eta lehenengo ahapaldia eta azkenengoa, sarrera eta amaiera, bardintsuak dira:

*Piñudi baltzen erdian nago,
gogapenen zidorrez maratuta.
Illun eta itzel inguruak,
neure gogoa baizen illun.*

"Amaren eriotzea" izenburua dauan olerkian be antzeko berba eta irudiak datoz; ahapaldiak ez, baina hareetako esaldi adierazgarrienak aldatuko ditut hona: *gau itzel eta baltza; tximist eta ostots; malko ta atsekabe; sastakaia gori; ixiltasun luzea; Erio baltzaren oiñotzak; Balbearen sorbatzak dis-dis...* "Gau itzela" olerkian legez, hemen be "gaua" eta "goizaldea". Gau iluna da amaren heriotzeko gaua eta herioak berea egin ondoren, goibel dator goizaldea:

*Gauaren ezkutu illunean
 Balbearen sorbatzak dis-dis dagi.
 Eria bertan-bera, begi-zabal,
 bizitza-ertzean, il ez bizi.
 Goibel dator goizaldea.
 Ta Erio ankerrak ebagi dautso
 ama maiteari arnasea.*

2. Olerkien azaleko egitura eta neurkera

Liburuari gain-gainetik begiratzea nahiko da Aurraitzen joera bertso neurtu eta errimatuetan idaztekoa dala ohartzeko. Bere belaunaldikoen artean, hitz neurtua ia legetzat hartzen eben. Aurraitzek bestelakoak be baditu, baina honeek gitxi dira eta gehienak ioako hogeitau urteotan eginak. Garai honetako gainerako olerkaririk gehienetan legez, laukoa dala esango neuke gehien darabilena; baina bostekoak, seikoak... era askotakoak ditu. Olerki berean be ez deusa beti eusten lerro-kopuru bardinari. Goi-arnasari edo, berak esan daroanez, *olermenari* bide nasaia itzi nahirik, ez da beste batzuk baizen zorrotz eta zurruna horretan.

Eta hoshkidetasunaz be beste horrenbeste esango geunke: maite dau ahapaldien azaleko apaindura eta hain azaleko ez dan harmonia; maite dau hoshkidetasuna, baina molde zorrotzak olerkia larregi estutu leikenean, olerkariaren hegazkada nasaia eragotzi leikenean, ez dau hainbesteraino aintzat hartzen...

Era askotako neurriak eta ahapaldi-egiturak erabili arren, izadia, urtaroak, denboraren joana, herrimina, erlijiotasuna, abertzale-sentipenak eta abar adierazi behar dituanean, olerki neurtu eta errimatuetara jotzen dau ia beti. Holako gaietan bere burua eroso somatzen dauala dirudi hitz neurtuen gerizpean.

Baina bihotza erruki barik kolpatu deutsen jazoera larriak, bera lekuko izandakoak, adierazo behar dituanean, nahiago izan ohi dau sentimendu saminei bere horretan bide emon eta ahalik indartsuen agertu. Honen adibiderik argienetarikoak, beharbada, goian aitaturiko "Gau itzela" eta "Illuntze urratua" izan leitekez.

Olerkien egitura hori gain-gainetik begiratzean, bat aurkitu dot aspaldi eginikoa eta Aita Iratzeder olerkariari eskainirikoa. Ahapaldi nasaiagoetan, baina egitura berezi eta bardintsuan onduriko olerkia da. Behetik gora ondo eregita dago. Baldintzazko esaldi batek taxutzen deutsa bidea salmo aireko olerki honi. Sarrerako esaldi hori ezezko eran dago: *Ikusiko ez ba`nitu [...];* eta amaiera beti bardina: *eneuke bizi gurako!* Arrese-Beitiaren *euskera il ezkerro / ez neuke nai bizi* pentsamendua dakarsku gogora. Hona lehenengo ahapaldia:

*Ikusiko ez ba`nitu
bedats gardenen pozkidan:
Baso eta mendiak lolatik jagiten,
tontor eta zelaiak berein margoz jazten,
txorien kanta alaiak goiz barria agurtzen,
bedar ganetan intza garoa disdisten,
landak usaintsu euri epelen ondoren,
sorgindera zoroak zidorrak alaitzen,
kanpai-otsen kadena oianetan galtzen,
eta biotz-taupadak maitasun garbizko:
eneuke bizi gurako!*

3. Hizkuntzaren erabilera eta hizkuntza poetikoaren eraiketa

Aurraitzek euskerea dau bere kutuna. Harek darabil, harek biztu ohi deutsa barrua. Euskerea da haren abertzaletasunaren oinarria. Euskera bera be, izadiagaz batera, olerki-iturri garden

jako. Euskereak hartzen dau olerkaria eta olerkariak hartzen dau euskerea, ahalik goren jasoaz.

Berak esana da, behar ez dituan adaxkak moztu eta euskerea berbizteko, olerkia lakorik ez dala.

Olerki-hizkuntza eregiten eginiko ahalegina agiri-agirikoa da Aurraitzengan. Garai batzuetan bertso jarrien antzeko olerkiak idazteko ohitura handia zan. Dana dala, Aurraitz goragoko maila baten ikusten dogu, bai ahapaldien egituraren aldetik, bai irudien aldetik eta bai hizkuntzaren aldetik. Hizkuntza poetikoak goian eusten deusa.

Berben erabileran oso aberatsa dogu. Jakina, bere garaiko semea izanik, garbizale-ikutuak ezagun ditu... baina hori, gaur eguneko idazle askoren gogokoa izan ez arren, beren-beregi hautaturiko bidea da, eta lotsatzekoa barik harrotzekoa izan leiteke beraren eritxira. Aurraitzen olerkian ez-eze hitz-lauan be oraingo gazte eta helduok badogu zer ikasirik.

Honeexek dira *Egunen Bidean* liburuan barrena ibilalditxoak eginez otu jatazanak.

Luis Baraiazarra Txertudi